

Akademie věd
České republiky

Teze disertace
k získání vědeckého titulu „doktor věd“
ve skupině historické vědy

**Bratr Odorik a jeho zpráva o východních krajích světa:
Styky Evropy a mongolské Číny ve 13. a 14. století**

Komise pro obhajoby doktorských disertací v oboru obecné
a české dějiny

PhDr. Vladimír Liščák, CSc.

Orientální ústav AV ČR

Praha 2019

Práce vznikla v Orientálním ústavu Akademie věd ČR v Praze

Uchazeč: PhDr. Vladimír Liščák CSc.
vědecký pracovník Orientálního ústavu AV ČR, Praha

Oponenti:

Teze byly rozeslány dne:

Obhajoba disertace se koná dne:

prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.
předseda komise pro obhajoby
doktorských disertací ve vědním oboru
obecné a české dějiny
Akademie věd České republiky

Úvod

Předkládaná práce byla publikována jako monografie v řadě *Orient*, sv. 31 v Nakladatelství Academia v Praze v roce 2019.¹ Představuje druhou, podstatně rozšířenou a aktualizovanou verzi mé internetové (online) publikace vydané pod názvem *Po stopách bratra Odorika. Styky Evropy a Mongolské Číny ve 13. a 14. století* jako první svazek řady *Anthropologia Integra / Series Monographica*. (Brno: Akademické nakladatelství CERM 2014; https://journals.muni.cz/anthropologia_integra/article/view/2420 [ověřeno 12. 4. 2019]).

Publikaci tvoří tři hlavní části – začíná studií o době, kdy žil Odorik z Pordenone, tedy přelomu 13. a 14. století, době, kdy se za panování mongolských panovníků Evropa bezprostředně střetla s východní Asií a navázala s ní první významné styky obchodní i diplomatické. Byla to rovněž doba prvních misí do východní Asie a Číny, vedených zejména členy dvou mendikantských řádů, dominikány a františkány. Druhá část je věnována osobě a činnosti samotného Odorika z Pordenone, jeho cestě na dvůr Velikého chána v tehdejší Chánbalyku (dn. Pekingu) a zápiscích o ní (*Itinerarium, Descriptio terrarum, Relatio* apod.). Součástí je i faksimile a překlad části textu „pražské redakce“ (*Recensio Henrici*, 14. století) (Praha, Knihovna Národního muzea, sig. XVII.E.2., ff. 1^r–12^r). Samostatnou částí je *Biblioteca Odoriana*, přehled všech známých rukopisů jeho zprávy z cest po Asii (více než 130 položek) a tištěných textů, přímo se týkajících Odorika (edice cestopisu, vědecké studie a články), vydaných do druhé poloviny roku 2017 (dohromady téměř 800 položek).

Odorik z Pordenone (asi 1280/1285–1331), člen řádového společenstva menších bratří (františkánů), byl mladším současníkem velkého italského básníka Danta Alighieriho (1265–1321). Žil v době, kdy se v Evropě vzedmula nová vlna náboženského života provázená řadou náboženských hnutí, jejichž nedílnou součástí byl velký neklid a hledání nových forem a projevů. Na jedné straně byla stará opatství, těsně spjatá s feudální společností a často její nejdůležitější základ. Biskupové a opati se pyšili feudálními tituly a starali se především o hospodářství svých panství a osobní prospěch. Na druhé straně to byla doba rozkvětu nových společenstev, která odmítala bohatství a svým způsobem života se inspirovala evangelickými kořeny.

Pozornost lidí této doby, kdy ještě dozníval konflikt na Blízkém východě (křížové výpravy), přitahovaly zprávy, jež do Evropy posílali první cestovatelé

¹ *Bratr Odorik a jeho zpráva o východních krajích světa. Styky Evropy a mongolské Číny ve 13. a 14. století*. Praha: Academia 2019. 657 s. ISBN 978-80-200-2945-4. (*Orient*, sv. 31). Publikace vyšla u příležitosti oslav 700. výročí odchodu bl. Odorika z Pordenone na misi do východní Asie (2018/2019).

do vzdálených krajin, především misionáři, kteří odcházeli do Indie a Číny. A do tohoto prvního období navazování vzájemného užšího kontaktu Evropy a vzdálených končin Asie se zapojil i Odorik. Jeho cesta na počátku 14. století a zpráva o ní představuje významný objev zemí, o nichž do té doby panovaly více méně fantaskní představy. Jen o několik desetiletí před ním podal první detailnější popis těchto krajin slavný benátský cestovatel Marco Polo.

Přestože o Odorikově životě máme k dispozici pouze několik skoupých zpráv, známe základní rámec jeho *curricula vitae* a misionářských cest. Pocházel z kulturně velmi rozmanité oblasti na úpatí Alp v severním Furlansku. Jako velmi mladý vstoupil do řad rychle rostoucí řádové komunity sv. Františka z Assisi (1182–1226) a po několika letech duchovní činnosti v domácím prostředí (duchovní svěcení přijal před rokem 1299) byl poslán na Blízký východ. To byla jeho první misijní cesta, jež ho podle řady znalců také vedla na Balkán a do některých oblastí východní Evropy. Pravý a vzrušující příběh jeho života však začal někdy mezi lety 1314 a 1318, kdy se lodí přepravil (pravděpodobně) z Benátek do Konstantinopole (Cařihradu).²

Vydal se na dalekou pouť trvající více než deset let, která ho přes Malou Asii, Persii, indické Malabárské a Koromandelské pobřeží, Indický oceán a jihovýchodní Asii přivedla na jih Číny. O některých zastávkách na této cestě nám vypráví sám, jiné s větší či menší určitostí interpretují badatelé, kteří studují jeho cestopis i jiné cestopisy té doby. Odorik vykonal v letech 1316/1318–1330 cestu do „východních krajů“ (*ad partes Orientales*), jak se běžně ve středověké Evropě nazývaly oblasti východní Asie a při zpáteční cestě z Číny jako první Evropan (snad) navštívil Tibet (nebo alespoň severní území Velkého Tibetu).

Na rozdíl od cestopisu Marka Pola (asi 1254–1324) a tzv. Jana Mandevily (snad 1300–1372), jejichž české překlady známe již z 15. století, české vydání u nás téměř zapomenutého cestopisu bratra Oldřicha/Odorika, „českého Marka Pola“, jak bývá nazýván, vyšlo poprvé teprve před více než padesáti lety.³

Evropa, která se díky mongolským výbojům na počátku 13. století dostala do užšího styku s Východem, si žádala stále nové informace. Ty dodávali vyslanci evropských panovníků a papežů k mongolskému dvoru, nejprve na území dnešního Mongolska, později v mongolské Číně. Z počátku přicházeli do hlavního města mongolských chánů po souši, Jan z Montecorvina (asi 1247–1328) a po něm Odorik jako první změnili zavedenou trasu a připluli do Číny přes Indii a jihovýchodní Asii od jihu.

² Některé rukopisy Odorikova cestopisu zahajují jeho cestu až v Malé Asii.

³ Jediný český překlad z latinských originálů pořídili novináři František Gel (1901–1972) a Rostislav Kocourek (1903–1978) a vydali v roce 1962.

Kontext a téma

Nejvýraznější částí popisů mongolské Číny, dělené v evropských středověkých pramenech na severní *Kathaj* a jižní *Manzi*, je fascinace bohatstvím dvora Velikého chána a krásou jižní Číny. Text cestopisu tzv. Jana Mandevily to dokonce implicitně vyjádřil slovy: „*A je to nejlepší země a nejkrásnější krajina a nejutěšenější a mající nejvíce věcí, jež jsou v lidské moci. V této zemi žije také mnoho křesťanů a Saracénů [tj. muslimů], neboť to je dobrá země a veliká.*“⁴

Většina obyvatel středověké Evropy ani nevěděla, že Čína vůbec existuje. Dokonce i ke ztotožnění středověké *Kathaje* s Čínou (starověkou *Serikou*) došlo až v novověku. Ještě mapa světa Laurenta Frieze z roku 1522 např. zahrnuje jak *Serica Regio* severně od Himaláje, tak zemi *Cathaya* v severovýchodní Asii.

Teprve ve 13. století, kdy z východu začali útočit Mongolové („Tataři“), se Evropa začala více zajímat o vzdálený Východ. A protože informace ne vždy chápala, začala si vytvářet vlastní obrazy východní Asie, a zejména Číny. Ve většině středověkých textů týkajících se Číny 13. a 14. století nalezneme obecný popis jejích obyvatel (Číňanů, židů, „Saracénů“) a obecný obraz Číny. Jsou zajímavé nejen proto, co vypovídají o obyvatelích Číny, ale také tím, co říkají o obyvatelích Západu, kteří tyto obrazy tvořili.

Středověké evropské texty věnují velký prostor popisu Číny jako země měst. Dá se z nich také většinou poznat, odkud jejich autor či redaktor nebo opisovač pocházel. Italské texty přirovnávají čínská města k italským, francouzské k francouzským a německé k německým. V centru pozornosti středověkého člověka bylo také náboženství, které bylo v podstatě také jediným rysem čínské kultury, který středověký Evropan zaznamenal.

Cestopisné texty ze středověku také obsahují vyprávěné příběhy, které zpestřují suchý popis. Nežřídká jsou tyto příběhy doplněny později z již existujících prací. Například Ramusiovy edice různých cestopisů, včetně Odorikova, jsou těchto čtenářsky atraktivních dodatků plny. Kromě toho u některých z těchto textů, zejména u Odorikova cestopisu, můžeme pozorovat jev, který například americký benediktinský historik Nicholas Koss, působící na tchajwanské Katolické univerzitě Fu-žen (Fu Jen Catholic University, 天主教輔仁大學), v nynějším distriktu Nová Taipei, u něhož jsem za svého pobytu na Taiwanu bydlel, nazývá „*composite authorship*“ (kompozitní,

⁴„*Et est la meilleur terre et le plus bel pays et le plus delitable et le plus planteureus de tous bien qui soit en poeste domme. En celle terre demeurent moult de Crestiens et de Sarrasins aussi, car il y a bon pays et grant.*“ — Podle edice nejstaršího datovaného textu tzv. Mandevilova cestopisu (1371), Paříž, BNF (Nouv. Acq. Franc. 4515).

sdužené autorství) (*The Best and Fairest Land*, 1999). V Odorikově cestopisu najdeme jednak obrazy Číny zprostředkované historickým Odorikem, jednak obrazy dodané editory, které jsou spíše více méně zkreslenou představou než převyprávěním Odorikova textu.

Jan z Montecorvina, Jordan ze Séveraku, Odorik z Pordenone, Jan Marignola patří k nejvýznamnějším cestovatelům, kteří na konci 13. a v prvních desetiletích 14. století navštívili země a moře jižní a východní Asie a pobývali ve vzdálených zemích na „kraji světa“. Byli to bezprostřední následovníci slavného Marka Pola, autoři zajímavých popisů těchto zemí.

Mimořádně složitá historická situace, která se vytvořila na Blízkém východě na přelomu 13. a 14. století, přispěla k posílení na první pohled zcela zvláštních vztahů. Partnery a spojenci se staly papežská kurie, ílcháni mongolského Íránu, králové Francie a janovští a benátští kupci, řeholníci františkánského a dominikánského řádu, vládcí Kilikijské Arménie a dvořané Velikého chána.

Čtyři výše jmenovaní vyslanci Západu, kteří do Evropy přinesli neuvěřitelné zprávy o východních zemích a mořích, sehráli v tomto procesu významnou roli. Jako synové své doby putovali na Východ, aby obraceli na „pravou víru“ tzv. schismatiky a pohany. Na Východ je vysílali papežové a představení františkánského a dominikánského řádu, jejich souputníky a společníky byli často agenti italských obchodních domů. Z jejich zpráv Evropané s údivem zjišťovali, že Země je daleko větší, než se dosud domnívali, že ji obývají četné neznámé národy, že na ní žijí nevídaná zvířata a že nad ní svítí hvězdy, které nejsou vidět na italském, francouzském či španělském nebi. Takové zprávy rozbíjely celý systém středověkého myšlení a otřásaly jeho základy.

Práce zanechané středověkými návštěvníky Asie jsou svým bohatstvím různých svědectví o vzdálených zemích a jejich obyvatelích cenné nejen pro indology, mongolisty, sinology či íránisty, ale pro všechny, kdo se zajímají o minulost zemí Východu té doby. Odorik z Pordenone a jeho současníci z přelomu 13. a 14. století byli okouzleni bohatou kulturou – materiální i duchovní – zemí, jimiž procházeli, ať už to byl Írán, Indie, Cejlon, či Čína. Itálie té doby se jim ve srovnání s východní Asií musela jevit zaostalou zemí – což fakticky vyplývá i z jejich zpráv.

Ve 13. století se italská města stala důležitými obchodními centry. V nejvýznamnějších patřily Janov a Benátky, významné námořní republiky, jejichž hlavním zdrojem bohatství a moci byl tranzitní obchod mezi západní Evropou a Východem. Jak Janov, tak Benátky měly politické zřízení, jež bylo ideální pro vedení velkých obchodních operací. Veškerá moc v těchto

obchodních republikách kupeckému patriciátu, jemuž připadla převážná většina příjmů ze zámořského obchodu.

Ve 13. století se hlavní obchodní silou na Blízkém východě stala Janovská republika. Ve svých državách měli Janované neomezená práva a podřizovali se pouze janovským konzulům. Rozsáhlé oblasti Levanty tak vstoupily do sféry obchodních zájmů Janovanů. V poslední třetině 13. století začali janovští kupci, bok po boku s františkánskými a dominikánskými misionáři, expandovat dále na východ. Janovské kolonie, faktorie a přední obchodní stanice byly zároveň opěrnými základnami řádových misíí.

V Kaspickém moři měli Janované v 80. letech 13. století své lodě, o nichž Marco Polo uváděl, že tam začaly připlouvat teprve nedávno. V 70. a 80. letech 13. století Janované již pobývali v řadě měst na obchodních cestách vedoucích z Tabrízu do Hormuzu, např. v Šírázu, Jezdu a Kermánu. V Íránu tak vybudovali do roku 1290 síť opěrných bodů, které využívali i katoličtí misionáři.

Nejlépe o „pokrevních“ svazcích janovských obchodních kolonií a opěrných bodů řádových misionářů vypovídá mapa „františkánského Východu“, sestavená františkánským historikem Girolamem Goluboviche (1865–1941) na začátku 20. století. Mapa odpovídá kulminačnímu období v dějinách řádové misionářské činnosti – 20. a 30. letům 14. století, ale ve své předoasijské části vcelku vypovídá o její ranější etapě – 80. a 90. letech 13. století. Misie jsou všude tam, kde byly v té době janovské kolonie, tedy v uzlových bodech hlavních tranzitních cest Přední Asie.

Od konce 13. století, kdy františkánský řád intenzivně pronikal na Východ, vznikaly na nově spravovaném území vikarie: „severní Tatarsko“ (*Vicaria Tartariæ Aquilonaris*) na území Zlaté hordy, „východní Tatarsko“ (*Vicaria Tartariæ Orientalis*) na území Ílchánské říše a jí podřízených zemí a vikarie „Tatarsko čili Kathaj“ (*Vicaria Tartariæ seu Cathay*) pro mongolskou Čínu, která zahrnovala celou Čínu, Mongolsko a Střední Asii.

Odorik se ve svém cestopise často zmiňuje o františkánských sídlech (*loca*) v místech, kudy procházel. O činnosti katolíků (zejména členů františkánského a dominikánského řádu) na území Mongolské říše se dochovalo nevelké množství dokumentů. Údaje v nich obsažené jsou bezpochyby cenné, avšak zlomkovité. Mohou však přesto podat určitou představu o rozšíření katolické misijní činnosti na tomto rozsáhlém území i o jednotlivých misijních lokalitách.

Cenný přehled těchto františkánských a dominikánských sídel – „klášterů“ (*monasteria*) v „severním Tatarsku“ na teritoriu Zlaté hordy – nám zanechal anonymní minorita (*Anonymi Minoritæ De locis Fratrum Minorum et Predicatorum in Tartaria*, před rokem 1318).

První pokusy evropských panovníků a papežů navázat diplomatické styky s cílem propagace katolického náboženství na dvoře mongolských vládců v první polovině 13. století nebyly příliš úspěšné. Teprve po roce 1271 začalo krátké období úspěšných františkánských misí. Souviselo to mimo jiné i s následující významnou událostí. V květnu 1274 byl z iniciativy papeže Řehoře X. do francouzského Lyonu svolán ekumenický koncil římskokatolické církve (2. lyonský koncil). Na toto vrcholné shromáždění vysokých církevních představitelů přicestovali téměř současně i vyslanci z Konstantinopole a Tabrízu. Koncilu je představil Girolamo Masci (1227–1292), jenž byl právě zvolen generálem františkánského řádu (1274–1279), pozdější papež Mikuláš IV.

Ve 13. století došlo ke druhé vlně šíření křesťanství do Číny. (První vlna šíření křesťanství v Číně probíhala v 7. až 9. století pronikáním nestoriánství z Přední Asie.) S expanzí Mongolské říše na západ byl vytvořen most přes celou Asii, který mimo jiné napomohl i tomu, že Čína, jejíž celé území bylo do roku 1279 dobyté Mongoly, vešla v bezprostřední styk se západním křesťanstvím. Mongolové byli vcelku velmi tolerantní k většině náboženství, a dokonce některá z nich přímo podporovali. Zatímco dnes jsou Mongolové především buddhisté, tehdejší Mongolskou říši obýval značný počet křesťanů, kteří se často objevovali na významných pozicích.

V roce 1294 dospěl do Chánbalyku Jan z Montecorvina, který se dozvěděl, že Veliký chán Chubilaj, zakladatel čínsko-mongolské říše Jüan, zemřel na začátku téhož roku a na trůn dynastie Jüan nastoupil nový chán Temür Öldžejtü (vládl 1294–1307). V Chánbalyku Montecorvino založil roku 1299 první křesťanskou misii. Po příchodu dalších bratří vznikala v pobřežních provinciích jihovýchodní Číny (zejména ve městech Jang-čou, Chang-čou a Čchüan-čou) františkánská centra, o nichž se zmiňuje i Odorik ve svém cestopise. Za jeho úspěchy v misijní práci jmenoval papež Jana z Montecorvina prvním chánbalickým arcibiskupem (latinsky *archiepiscopus Cambalensis*) a patriarchou Východu (latinsky *summus archiepiscopus in toto dominio Tartarorum*, 1307–1328).

K jeho spolupracovníkům s velkou pravděpodobností patřil i Odorik z Pordenone, který v té době byl v Číně a podal zprávu i o přítomnosti menších bratří na chánově dvoře: „*Neboť my menší bratři na onom dvoře máme místo pro nás zvlášť určené a musíme vždy jako první předstupovat a dávat panu vládcovi naše požehnání.*“⁵ Sám se však o Janovi z Montecorvina výslovně nezmiňuje.

⁵ „*Nam nos fratres minores in hac curia habemus locum pro nobis specialiter deputatum, et nos oportet semper primos procedere, et dare domino regi nostram benedictionem.*“ (PRAHA, Knihovna Národního muzea, XVII.E.2., f. 9^r)

Styky papežského dvora s východní Asií vyvrcholily poselstvem Jana Marignoly (kolem 1290 – asi 1358/1359), rovněž františkána, který na dvoře Velikého chána v Chánbalyku pobýval v letech 1342–1346. Jeho poselstvo přivezlo chánovi darem vzácného oře, což zaznamenaly i oficiální Dějiny dynastie Jüan (《元史·本紀第四十·順帝三》). Marignolovo poselstvo bylo na dlouhou dobu posledním poselstvem, které dorazilo do Číny.

V mongolské Číně měli františkáni dvě významná správní centra – arcibiskupství v Chánbalyku (Peking) a biskupství v Zaytonu (dn. Čchüan-čou v provincii Fu-ťien na jihovýchodě Číny. Dochoval se i náhrobní kámen jednoho z biskupů, Ondřeje z Perugie (asi 1260/1270–1332).

V této době rozkvětu františkánství v mongolské Číně připlouvá kolem roku 1324 do jihočínského Kantonu (známý v Evropě jako *Cens-Kalan*, *Censcalan* apod., z arabsko-perského jména pro Kanton *Čin kīlān*) cestou z Indie i Odorik. Přes přístavy jihovýchodní Číny a města na Císařském průplavu (též Velký čínský průplav) dospěl kolem roku 1325 do Chánbalyku, kdy strávil několik let (1324/1325–1327/1328). Jeho popisy měst, která ho udivovala zejména svou velikostí, patří k velmi cenným. U každého města, jímž projížděl, se Odorik snaží naznačit jeho velikost, zpočátku srovnáváním s evropskými městy (například *Censcalan* je podle něj „veliký jako troje Benátky“ a *Zayton* „dvakrát tak velký jako Boloňa“), později odhadoval velikost měst na míle. Například *Fucho* (Fu-čou) má „obvod třiceti mil“, *Cansaia* (Chang-čou) „dobře sto mil po obvodu“ a *Chilenfo* (Nanking) má hradby s „obvodem čtyřiceti mil“. *Cambalech* (Chánbalyk) a *Taydo* (Ta-tu) dohromady mají obvod „více než čtyřiceti mil“.

Roku 1324 dospěl do Čchüan-čou, kde v té době působil v pořadí třetí z tamních biskupů, Ondřej z Perugie. Misie v tomto městě byla velmi úspěšná – byly zde postaveny tři kostely a zásluhou daru jisté arménské dámy i katedrála pro nově příchozí křesťany. Kromě toho zde byly významné komunity jak křesťanských, tak muslimských obchodníků.

Odorik, jakožto řeholník, navštěvoval i některé místní kláštery, např. buddhistický klášter v Čchüan-čou, snad dnešní Kchaj-jüan-s' (開元寺 *Kāiyuán Sì*), založený již roku 686. Ve svém cestopise se zmiňoval i o sídlech menších bratří a nevynechal ani zmínky o nestoriánských kostelech. V souladu s katolickým hlediskem nestoriány hodnotí jako „nejhorší rozkolníky a kacíře“ (*qui sunt scismatici et heretici pessimi*).

Stejně jako jeho středověcí předchůdci dělí Odorik Čínu na severní *Kathaj* (*Cathay*, *Catai* apod.) a jižní *Manzi* (*Mangi*, *Manzi*, *Mançi* apod.). Zatímco jeho předchůdci putovali po souši a přicházeli tedy do styku nejdříve se severní Čínou, Odorik plul po moři do jižní Číny. Proto jeho vyprávění o Číně přirozeně vévodí kapitoly o její jižní části, tedy *Manzi*, „kterou nazýváme *Horní Indie*“.

V Odorikově době toponymum *Indie* označovalo širší a komplexnější geografickou oblast než v současnosti. Obvykle se vydělovaly (Dolní) Indie a Horní Indie. „Dolní Indie“ (obvykle uváděná pouze jako Indie) začínala v Hormuzu a končila u hranic Číny a zahrnovala i ostrovy Indického oceánu a Indonésie a rovněž království Čampa. „Horní Indie“ (*India Superior*), nebo též *Manzi*, odpovídala jižní Číně, tedy zhruba oblasti někdejší říše Jižní Sung. V latinských a některých italských verzích Odorikova cestopisu se ještě vyskytuje *India infra terram* (Indie uprostřed země, Vnitrozemská Indie), která označuje oblast jižního Iráku při Perském zálivu.

Někdy kolem roku 1328 nebo až 1329, jak naznačuje jedna skupina rukopisů, Odorik opustil Chánbalyk a vydal se na zpáteční cestu. O Odorikově zpáteční cestě existuje vůbec málo informací – s údaji v jeho cestopise si příliš nevystačíme. Je jisté, že putoval po souši, po Hedvábné cestě. Odorikova zpáteční cesta byla, pokud se budeme řídit interpretacemi odborníků týkajícími se epizod o „Děsivém údolí“ (či Dábelském/Pekelném/Nebezpečném údolí“) a o „Starci z hory“, pravděpodobně následující: oblastmi kolem severního ohybu Žluté řeky přes provincie Šen-si a Kan-su a odtud kolem jezera Kukunor v Čching-chaji do dnešního Sin-ťiang, odtud jižní trasou kolem pouště Taklamakan do Kašgaru a dále přes Pamír, Persii a odtud buď k Černému moři, nebo do některého středomořského přístavu (snad tehdejší *Saint-Jean-d’Acre*, dnešní Akkon v Izraeli).

Na cestě z Chánbalyku směrem na západ Odorik prošel nejdříve územím legendárního „kněze Jana“, které ve shodě s Janem z Montecorvina situoval na území dnešního Vnitřního Mongolska. V té době to bylo území mongolského kmene Öngütů, kteří již po staletí byli nestoriánskými křesťany. Od dob Čingischána se těšili poměrně značné suverenitě a většina jejich knížat měla i křesťanská jména. Popis další cesty budí dojem samostatných poznámek, které Odorik po návratu již nestihl chronologicky začlenit do výsledného textu, který diktoval spolubratrovi Vilémovi ze Solaně, protože brzy po návratu umírá (1331).

Mimo jiné uvádí, že přišel do „*velkého království jménem Tybet, které se dotýká samotné [Indie] a je podřízeno Velikému chánovi*“. Odorik sice věnuje Tibetu celou kapitolu a zmiňuje se i o Lhasě (nebo spíše o městě, které bylo později interpretováno jako Lhasa). Protože dostat se v jeho době po zemi do Lhasy bylo velmi obtížné, řada badatelů odmítá uvěřit, že v tomto městě skutečně byl.

Odorikův Tibet (*Tybet, Tibon, Tibor, Tibot, Tybek, Riboth* apod.) ležel pravděpodobně severněji od území, které tímto jménem označujeme dnes. To by nás však nemělo překvapit, uvědomíme-li si, že hranice Tibetu se nejednou

výrazně posunuly. V mongolské době zahrnoval i části dnešních provincií Čching-chaj, Kan-su a S'-čchuan.

Stejně jako je zamlžená Odorikova zpáteční cesta, tak ani nevíme přesně, kdy a kudy doplul do Itálie. Jeho návrat se obvykle klade mezi konec roku 1329 a začátek roku 1330. Odorik se mohl vylodit v Benátkách a odtud pokračovat do Pisy, přičemž se zastavil v Padově. Z Pisy pak mohl zřejmě plout do Avignonu, tehdejšího sídla papeže. Nebo se mohl vylodit přímo v Pise, kde – vzhledem k náhlému onemocnění – se rozhodl vrátit do Udine, přičemž se zastavil v Padově a Benátkách. Existují však ještě další verze.

Jisté je pouze to, že v květnu 1330 byl v Padově, kde v klášteře svatého Antonína diktoval své zážitky bratrovi Vilémovi ze Solaně. Odorik později dodiktoval další epizody Marchesinovi z Bassana, který je připojil k původní verzi. Tato konečná verze pak byla předána papežskému dvoru v Avignonu.

V lednu 1331 již vážně nemocný Odorik přišel do kláštera konventuálů v Udine, kde zanedlouho nato umírá. Datum jeho smrti je v rukopisech uváděno velmi přesně (odpovídá 14. lednu 1331) – i když datace je rozdílná vzhledem k různým kalendářům, používaným v té době v rámci dnešní Itálie.

Záhy po Odorikově smrti začala vznikat hagiografická tradice, která dnes směřuje k uvažovanému svatořečení. Základem této tradice byly údajné zázraky, které se děly u Odorikova hrobu v Udine bezprostředně po jeho úmrtí. Akvilejský patriarcha Pagano della Torre († 1332), do jehož správy území Udine náleželo, nařídil přezkoumání těchto zázraků. První seznam třiceti sedmi zázraků vztahujících se k období od 14. ledna do 6. února 1331 sepsal notář Gucello di Damiano da Portogruaro (jindy uváděn pod jménem Uccello degli Uccellis). Uvedený seznam byl nedávno publikován ve studii italského historika prof. Andrey Tilattiho (* 1962) z univerzity v Udine *Odorico da Pordenone. Vita e Miracula* (Centro Studi Antoniani v Padově, 2004).

Když v roce 1332 zemřel akvilejský patriarcha Pagano della Torre, proces Odorikova uvažovaného blahorečení se zpomalil, a navíc nepřibyly ani žádné další zázraky. Pro řadu současníků byl však Odorik svatým i bez papežského požehnání. V dobových materiálech již ve 14. století byl označován jako *beatus* (blahoslavený). Složitou proceduru blahorečení, očekávaného již za papeže Urbana VIII. v roce 1634, zahájil na žádost bratří z kláštera sv. Františka poslední akvilejský patriarcha kardinál Daniele (II.) Dolfin. Byly shromážděny důkazy, které podávaly obraz o Odorikově kultu, bylo podniknuto ohledání ostatků uchovávaných u sv. Františka a byly rovněž předloženy historické dokumenty. Nicméně trvalo ještě více než jedno P, než nakonec 2. července 1755 papež Benedikt XIV. potvrdil kult Odorika z Pordenone a Svatá kongregace obřadů vydala *Decretum canonizationis*

blahoslaveného Odorika Matthiussiho, jak se v tehdejších materiálech označoval.

V roce 1998 mu byl v jeho rodišti v Pordenone zasvěcen moderní kostel bl. Odorika z Pordenone, práce švýcarského architekta Maria Botty (* 1943).

V roce 2002 byl zahájen přípravný proces k Odorikovu svatořečení. Přestože o Odorikově misionářské činnosti nevíme v podstatě nic, je v římskokatolické církvi oficiálně uctíván jako „apoštol Číňanů“ (*l’Apostolo dei cinesi*). Každý rok 14. ledna se v Pordenone konají oslavy výročí jeho smrti. V roce 2008 se tyto oslavy nesly v duchu blížících se Olympijských her v Pekingu. Byla tak využita příležitost připomenout si misionářské dílo Odorika z Pordenone a zlepšit vztahy římskokatolické církve a čínské vlády.

V září 2018 navštívila Prahu delegace civilních a církevních představitelů města Pordenone, která přivezla relikvii blahoslaveného Odorika k uložení ve františkánském klášteře Panny Marie Sněžné. Protože s některými členy delegace (Walter Arzaretti, tajemník Komise pro kanonizaci a kult bl. Odorika z Pordenone, Giulio Cesare Testa z Univerzity v Pordenone) jsem se znal již z mé první návštěvy Pordenone v roce 2005, když jsem spolupracoval na přípravě výstavy „Tibet – po stopách Odorika z Pordenone“ v ambitech kostela Panny Marie Sněžné v Praze, byl jsem požádán o úvodní slovo o významu Odorika, která proběhla po skončení oslavné liturgie.

Struktura práce

Publikovaná práce se po nezbytné předmluvě a úvodu skládá z následujících celků a částí:

I. Historické souvislosti

I.1. ODORIKOVA DOBA

Evropa na přelomu 13. a 14. století; Spory v římskokatolické církvi; Mongolská říše a její správa

I.2. ZÁPAD A MONGOLSKÁ ŘÍŠE

Přibližování Východu a Západu; První kontakty Západu a Mongolů; Objevování Východu; Hledání „říše kněze Jana“; Snahy o spolupráci proti muslimům

I.3. DIPLOMATICKÉ A OBCHODNÍ STYKY

První vyslanci k Mongolům; Italské obchodní republiky a jejich expanze; Janované na mongolském Východě

I.4. CESTA Z EVROPY NA VÝCHOD

Evropští misionáři na asijských tranzitních cestách; Františkánské misie na Východě; Benátčan Marco Polo; Předehra úspěšných františkánských misí

I.5. MISIONÁŘSKÁ ČINNOST V MONGOLSKÉ ČÍNĚ

Druhá vlna křesťanství v Číně; Jan z Montecorvina; Konec středověkých katolických misí

II. Počíná se kniha o Odorikovi

II.1. ODORIKŮV PŮVOD A RODNÉ FURLANSKO

Odorik známý i neznámý; Místo a datum narození; Oldřich či Odorik?; Otázka „národnosti“; Odorikovo Furlansko a jeho jazyky

II.2. ODORIK A FRANTIŠKÁNSKÝ ŘÁD

Řád menších bratří čili františkáni; Františkáni ve Furlansku; Odorikův vstup do Řádu a činnost

III. Odorikovo putování do Číny

III.1. ODORIKOVA VELKÁ CESTA

Před cestou do východní Asie; Cesta na Východ; V mongolské Persii; Cestou do Indie; Putování v Indii

III.2. ZASTÁVKA NA FILIPÍNÁCH?

IV. Pobyť v mongolské Číně

IV.1. V ZEMI VELIKÉHO CHÁNA

Příjezd do Číny; V jihočínských městech; Na dvoře Velikého chána; Kázání před Velikým chánem Chošilou; Odorik a náboženství v Číně; Manzi a Kathaj

IV.2. ČEHO SI ODORIK V ČÍNĚ VŠÍMAL

Velká města, nesmírné množství lidí a hojnost potravin; Dlouhé nehty šlechticů a podvazované nohy čínských žen („zlaté lilie“); Lov s pomocí kormoránů; „Moře nefritu“

V. Zpáteční cesta do Evropy

V.1. CESTA Z ČÍNY NA ZÁPAD

Putování po Hedvábné cestě; Zemí „kněze Jana“; Byl Odorik v Tibetu?

V.2. NÁVRAT DO ITÁLIE A SMRT

VI. Odorik a poznávání Asie

VI.1. ROZŠÍŘENÍ ZNALOSTÍ EVROPANŮ O ASII

Odorikovo vidění Asie; Odorik a Katalánský atlas z roku 1375

VI.2. MONGOLSKÁ ČÍNA V KATALÁNSKÉM ATLASE

VII. Odorikovo uctívání a jeho kult

VII.1. GENEZE KULTU BRATRA ODORIKA

Utváření hagiografické tradice; Odorikovy posmrtné osudy

VIII. Odorikovo dědictví

VIII.1. ODORIKŮV CESTOPIS

Zpráva o východních krajích; Rukopisy a jejich latinské redakce; Latinské rukopisy Odorikova cestopisu v našich knihovnách; Středověcí překladatelé Odorikova cestopisu; Tištěná vydání a edice

VIII.2. STUDIE O ODORIKOVI

Literatura o Odorikově misionářské činnosti a jeho cestopisu; Komentátoři o Odorikově cestopisu a jeho osobě

IX. Mandevila a Odorikův cestopis

Cestopis tzv. Mandevily a jeho autor; Několik srovnání

IX. Odorik v umění

Odorikův náhrobek; Cyklus fresek

Závěrem

A tak jsem dospěl ke konci...

PŘÍLOHA

a) UKÁZKA Z TEXTU O ODORIKOVI

O umučení čtyř bratří; Zázraky bratří po smrti; Umučení a smrt bratra Petra ze Sieny; Odplata Boží bezbožníkům; Bratr Odorik sbírá kosti bratří; Slavné zázraky; Jiný zázrak

b) Faksimile textu „pražské redakce“ (Recensio Henrici, 14. století) (PRAHA, Knihovna Národního muzea, sig. XVII.E.2., ff. 1r–12r)

PRAMENY A LITERATURA (strukturované členění)

ABECEDNÍ PŘEHLED POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

BIBLIOTECA ODORICIANA (souhrnná bibliografie Odorikových rukopisů, jejich edic, studií a článků)

Rukopisy; Tištěné edice, studie a články, online zdroje (1493 až 2017)

Odorikův význam a studium jeho činnosti a přínosu pro poznání východní Asie

Odorikův cestopis je stručná, avšak fascinující zpráva napsaná nejdříve lidovou latinou (*lingua latina vulgaris, sermo vulgaris*) jednoduchým a jasným stylem. Není ani zatížen teologickými a apologetickými odbočkami, jak tomu bylo u některých jiných zpráv z cest a popisů východních krajů. To je mimo jiné i důvodem podivuhodného úspěchu Odorikova cestopisu v pozdně středověké Evropě.

Skutečnost, že Odorik byl františkánským řeholníkem, zajišťovala jeho zprávě jistou autoritativnost. Odorikův cestopis se ve své době stal přinejmenším stejně oblíbeným jako cestopis Marka Pola. Na rozdíl od něj však nevíme o žádném českém středověkém překladu – Vavřinec z Březové dal přednost „cestopisu“ tzv. Jana Mandevily. Některé pasáže z tzv. Mandevilova cestopisu se až nápadně shodují s Odorikovým popisem. Je ostatně zajímavé, že některé rukopisy Odorikova cestopisu z 15. století obě osoby ve svých titulech spojují.

Předávání Odorikova textu bylo velmi spletité a rekonstrukce původní podoby je velmi nesnadná. Ve skutečnosti se jedná o typický případ „aktivního“ textu, který prošel četnými a často hlubokými modifikacemi v následných fázích jeho šíření. Tyto modifikace, i když respektují stavbu díla a jeho obsah jako celek, vedly k radikální deformaci jeho formy, často proto, aby vylepšily jeho jazyk a styl.

Dosud bylo identifikováno na sto třicet rukopisů Odorikova cestopisu. Převážná většina z nich se dochovala v jazyce latinském, který je původním jazykem cestopisu (78, z toho 34 bylo publikováno). V průběhu 14. a 15. století bylo dílo přeloženo do italštiny (24, z toho 9 publikovaných), francouzštiny (9, z nich 3 publikovány) a němčiny (7, z nich 4 publikovány). Známa je i španělská a velšská verze, obě z 15. století.

První tištěná vydání začala vznikat již od počátku 16. století, a to buď celých rukopisů, nebo částí. Nejstarší je italské Viruniovo vydání z roku 1513, následované francouzskou edicí (1529) a dvěma Ramusiovými verzemi (1574). Ještě v témže století vyšel v Hakluytově edici první anglický překlad (1599), publikovaný spolu s latinským originálem.

Kromě překladů do hlavních evropských jazyků byl Odorikův cestopis přeložen několikrát i do čínštiny. První čínské vydání pochází z roku 1889, autorem překladu a komentáře byl Joseph Kuo Tung-Chen (郭棟臣 *Guō Dòngchén*, 1846–1923), který vycházel z Domenichelliho vydání z roku 1881. V roce 1981 (a nově 2002) byl publikován Che Kao-ťiho (何高濟 *Hé Gāoji*) překlad podle klasického Yuleova vydání; překladatel vynechal rozsáhlé komentáře a svůj překlad doplnil o nové vysvětlivky.

V roce 1761 vyšla v Benátkách obsáhlá historická práce *Elogio storico alle gesta del Beato Odorico dell'Ordine de' Minori Conventuali con la storia da lui dettata de' suoi Viaggi Asiatici illustrata da un religioso dell'Ordine stesso e presentata agli Amatori delle Antichità* (In Venetia, MDCCLXI, Presso Antonio Zatta) o misionářské činnosti blahoslaveného Odorika, která obsahovala i tehdy objevený rukopis jeho cestopisu. Jeho objevitelem byl františkánský historik Giuseppe Venni (18. století), který ho věnoval kardinálovi Lorenzovi Ganganellimu, budoucímu papeži Klementu XIV. (ve funkci v letech 1769–1774). Pro mnohé pozdější autory to bylo nejserióznější vydání, protože vedle textu obsahovalo i bohaté ilustrace a řadu map. Při přípravě textu Venni využil opis textu Odorikova cestopisu z roku 1401, který našel v klášteře v Padově. Ten však i přes jeho přesvědčení nepatřil k nejstarším a nejspolehlivějším. Obsahuje zejména větší množství různých dodatků.⁶

⁶ Dnes je tento rukopis, opsaný v Padově roku 1401 notářem Filippem da Fagagna, v Benátkách v Museo Correr, Lat. 2408 (Cicogna.2389) (Liruti).

Ve 3. díle svého díla *Storia universale delle Missioni Francescane* publikoval roku 1859 jiný františkánský historik, Marcellino da Civezza (1822–1906), latinský rukopis Odorikova cestopisu z mnichovského kodexu Cod. Lat. 903 spolu s vlastním komentářem. Pro pozdější komentátory to však bylo nekritické vydání. Nicméně mu náleží zásluha na tom, že publikoval poprvé úplný text druhé redakce Odorikova cestopisu, kterou pořídil slezský františkán Jindřich z Kladska roku 1331 v Avignonu a která byla znovu přepsána v Praze roku 1340. Mnichovský rukopis z roku 1422 je vzácnou kopií právě této první verze, která se v originále nedochovala.

Moderní bádání věnované Odorikovi začíná ve druhé polovině 19. století a je spojené s plukovníkem Henrym Yulem (1820–1889), skotským orientalistou a vydavatelem celé řady cestopisů o Orientu, který Odorikovi věnoval 2. svazek své monumentální práce *Cathay and the Way Thither*. Kromě biografických a historických poznámek přinesl rozsáhlou bibliografii známých rukopisů a tištěných prací a publikoval anglický překlad a latinský originál pařížského rukopisu Lat. 2584. V roce 1913 francouzský sinolog Henri Cordier (1849–1925) vydal nové, revidované, nově komentované a rozšířené vydání, které od té doby vyšlo v mnoha reprintech.

V roce 1881 se objevilo nové obšírné vydání Odorikova cestopisu, které si i přes spěch, v němž bylo připraveno, získalo ve františkánských kruzích významné místo. Knihu *Sopra la vita e i viaggi del Beato Odorico da Pordenone dell'Ordine de' Minori*, jež vyšla v Pratu u Florencie, připravil mladý františkánský bohoslovec Teofilo Domenichelli, a to na žádost několika osobností z Benátek, jež si přály, aby u příležitosti vybudování Odorikova památníku v Pordenone v září 1881 vyšlo vydání jeho cestopisu z historického pohledu.

V úvodní studii ke své edici Domenichelli podal přehled všech významných františkánských cestovatelů mezi 13. a 17. stoletím. Z výprav do východní Asie ve 13. a 14. století uvedl cesty Jana z Plano Carpini a Benedikta Poláka (1246), Viléma z Rubruku a Bartoloměje z Cremony (1253), Jana z Montecorvina (1292), Ramona Llulla (1315), Ondřeje z Perugia (1326), Jana Marignoly (1338) a Paskala z Vitorie (1338). Každý z nich přispěl k šíření znalostí o Asii mezi Evropany. Zvláštní místo v Domenichelliho práci má Odorik, jemuž věnuje samostatnou, poměrně rozsáhlou studii („Storia del Beato e dei suoi viaggi“ s. 72–142). Domenichelli v této práci přináší i vydání latinského rukopisu z mnichovského Cod. Lat. 903, který již dříve publikoval Marcellino da Civezza. Při jeho vydání se Domenichelli opíral i o další latinské rukopisy. Následuje publikace italského rukopisu z kodexu Marciana, Cl. VI n. 102, kde autor opět pro srovnání využívá několik dalších italských rukopisů. Texty jsou doplněny četnými ilustracemi a mapami převzatými z různých vydání.

Domenichelliho vydání má zvláštní hodnotu v tom, že obsahuje poprvé seznam všech do té doby známých opisů a překladů Odorikova cestopisu.

Roku 1891 již zmíněný francouzský lingvista, historik, etnograf a sinolog Henri Cordier vydal monografii *Les Voyages en Asie au XIVe siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, Religieux de Saint-François* (Cesty blahoslaveného bratra Odorika z Pordenone, řeholníka sv. Františka, do Asie ve 14. století), která vyšla jako 10. svazek rozsáhle koncipované sbírky cestopisů a dokumentů k dějinám geografie 13.–16. století. V první části úvodní kapitoly Cordier podal přehled Odorikova života a cest, a to v rámci františkánských a dominikánských misí 13. a 14. století. Následovala bibliografie s popisy 73 kodexů s rukopisy Odorikova cestopisu a dále bibliografie třinácti tištěných vydání Odorikova cestopisu, počínaje prvotiskem Pontica Virunia (kolem 1467–1520) z roku 1513. Hlavní částí publikace byla edice francouzského rukopisu z 15. století (Paříž, Bibliothèque Nationale de France, F.Fr.1380) v překladu Jeana le Long († 1383), jednoho ze dvou známých středověkých překladatelů do francouzštiny, přičemž Cordier využil i několika variant překladu Jeana de Vignay (kolem 1283 – po 1340?), druhého z překladatelů.

Z mnoha vydání překladů Odorikova cestopisu ve 20. století je pravděpodobně nejlepší kritická edice latinského textu Odorikova cestopisu, kterou roku 1929 publikoval belgický františkánský historik Anastasius van den Wyngaert (1884–1954) v 1. díle *Sinica Franciscana*. Odorikův cestopis je součástí sbírky cestopisů menších bratří ze 13. a 14. století. O tuto publikaci a doprovodnou studii se opírali všichni další badatelé o Odorikově životě a díle i dějin františkánských misí obecně. *Sinica Franciscana* je základním a kritickým vydáním cestopisů, jež menší bratři připravili během prvních dvou století své činnosti.

V posledních letech jsme svědky zvýšeného zájmu o Odorika, misionáře a furlanského rodáka. Jestliže se o něj dříve zajímali především příslušníci Řádu menších bratří, v současnosti mu věnují pozornost zejména církevní instituce Furlanska. Podíl na tom má i v roce 2002 zahájený proces směřující k oficiálnímu prohlášení Odorika za světce. Téhož roku italský teolog Mons. Giancarlo Stival z diecéze Concordia–Pordenone vydal Odorikův životopis *Frate Odorico del Friuli. Da Pordenone alla Cina per „guadagnare anime“* (Bratr Odorik z Furlanska. Z Pordenone do Číny k získání „žně duší“). Udinský rodák, misionář z kongregace stigmatinů, Luigi Malamocco, publikoval ve stejném roce svou knihu *A piedi scalzi. In cammino con frate Odorico del Friuli* (Bosou nohou. Na cestě s bratrem Odorikem z Furlanska). V ní podrobně rozebírá údajné důkazy o Odorikově přítomnosti na Filipínách roku 1324. Dva roky nato vyšla v Centro Studi Antoniani v Padově studie výše zmíněného historika Andrey Tilattiho *Odorico da Pordenone. Vita e Miracula*

(Odorik z Pordenone. Život a zázraky), v níž autor přináší nové pohledy na Odorikův životopis na základě několik málo existujících záznamů o sociálním systému a církevních institucích jeho doby. Publikace mimo jiné obsahuje již zmíněný oficiální seznam Odorikových údajných zázraků.

V Německu se dlouhodobě Odorikovým životem a dílem zabývá profesor Folker E. Reichert (* 1949) z Univerzity ve Stuttgartu, autor publikace *Die Reise des seligen Odorich von Pordenone nach Indien und China (1314/18–1330)* (Cesta blahoslaveného Odorika z Pordenonu do Indie a Číny /1314/18–1330/) z roku 1987, kde publikoval překlad latinského textu Odorikova cestopisu, a autor řady studií s částečnými edicemi a překlady, i některých dosud nepublikovaných italských rukopisů.

Francouzským rukopisům Odorikova cestopisu se v posledních letech věnovali zejména David Andrew Trotter (1957–2015), profesor francouzské literatury na Aberystwyth University ve Walesu, a Philippe Ménard (* 1935), profesor francouzské středověké literatury na Pařížské univerzitě. V roce 2010 vydal v Ženevě společně s Alvisem Andreosem kritickou edici Odorikova cestopisu v překladu Jeana le Long *Le Voyage en Asie d'Odoric de Pordenone, traduit par Jean le Long, OSB. Iteneraire de la peregrinacion et du voyaige (1351)*.

Protože oblast Furlanska historicky zasahovala kromě severovýchodní Itálie i do jižního Rakouska a západního Slovinska, věnovali a věnují Odorikovi přirozeně pozornost i rakouští (Michael Pand: *Odorico von Portenau – Der erste österreichische Weltreisende*, 2001) a slovinští historici (Bogdan Kolar: *Mirabilia Mundi – Potopis brata Odorika iz Furlanije, člana Reda manjših bratov*, 2010).

Také v posledních letech bylo publikováno několik zajímavých publikací o Odorikově cestě a jeho textu, včetně několika částečných edic. V roce 2016 Annalia Marchisio z Univerzity v Udine vydala souhrnnou kritickou edici latinských rukopisů Odorikova cestopisu (*Odorico da Pordenone: Relatio de mirabilibus orientalium Tatarorum*).

V Českých zemích byla Odorikovi do nedávné doby věnována velmi malá pozornost. První překlad z latinských originálů pořídili až novináři František Gel (1901–1972) a Rostislav Kocourek (1903–1978) v roce 1962. Později vycházely ojedinělé články, připomínající Odorikovu osobnost. Často se v nich však objevovaly nedoložené domněnky (např. Arnošt Kvasnička: „Zapomenutý Čech z Pordenone blahoslavený Oldřich, slavný středověký cestovatel, **se hlásil k českému původu**, přesto zůstal právě v Česku neznámý.“ *Lidové noviny*, 10. 2. 2001: 22). Český původ Odorika/Oldřicha (*Boemus*) je uveden pouze v jediném rukopise (Lat. 2584, Bibliothèque Nationale de France v Paříži).

Situace se změnila na přelomu 20. a 21. století. Od srpna do září 2005 probíhala v ambitech františkánského kostela Panny Marie Sněžné v Praze výstava „Tibet – po stopách Odorika z Pordenone“, jejíž přípravy jsem se účastnil. V roce 2006 bylo v Plzni uspořádáno mezinárodní kolokvium „Odorik z Pordenone: Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století“, jehož jsem byl spolupořadatelem. V roce 2008 připravil režisér Maxmilián Petřík s mým přispěním pro ČT v rámci cyklu *Světci a svědci* dokument *Odorik z Pordenone zvaný Oldřich Čech. První Evropan, který vstoupil do Tibetu*. (První vysílání: 6. ledna 2008, četné reprízy.)

V roce 2016 Generální konzulát ČR v Šanghaji připomněl Odorika v rámci oslav 700. výročí Karla IV. souběžnou výstavou 鄂多立克东游录–700年前游历中国的捷克第一人 / 700 years of Czech presence in China – Tale of Odoric of Pordenone (viz 700. výročí narození Karla IV. připomnělo v Šanghaji i zapomenutý příběh „českého Marca Pola“, zpráva Generálního konzulátu ČR v Šanghaji, www.mzv.cz, 4. 11.), na jejíž přípravě jsem se podílel jako poradce (konzultace probíhaly dálkově, protože v té době jsem byl na studijním pobytu na Taiwanu).

Různé přístupy k Odorikově cestopisu a jeho osobě

Komentátoři obecně oceňují Odorikův cestopis ze dvou aspektů: jeho obsah, který je cenný historickými a geografickými poznatky, a jeho čtivost. Henry Yule viděl důležitost díla především v jeho obsahu, stejně jako řada dalších po něm. Ve vydání Henryho Yula, doplněného Henrim Cordierem se zdůrazňuje, že Odorik byl Čech. Tuto domněnku založenou na jediném rukopise ze 14. století, kde písař doplnil *Boemus* do již napsaného textu, převzala řada autorů a někteří čeští autoři z toho vyvodili nijak nepotvrzenou domněnku, že Odorik sám se tak nazýval.

Britský misionář a sinolog William Edward Soothill (1861–1935) cestopis hodnotil jako cenné zápisky poskytující množství materiálu o stycích Západu a Východu ve 14. století (*China and the West*, 1925). Pro amerického historika Donalda Fredericka Lacha (1917–2000) i pro další badatele spočívá význam Odorikova díla v šíření znalostí o Asii v Evropě (*Asia in the Making of Europe*, 1965). Přestože Odorikův cestopis není tak rozsáhlý jako zápisky Marka Pola, přinesl nové poznatky, které u Marka Pola nenajdeme.

Rovněž britský historik Sir Charles Raymond Beazley (1868–1955) vysoce oceňoval obsah Odorikova díla: „*Neexistuje nikdo, kdo by zanechal cestopis podobného záběru, poutavosti či hodnoty.*“ Odorikova zpráva je podle něj „*nejúplnějším, nejobraznějším a nejzábavnějším obrazem Asie, jaký*

kdy zanechal kterýkoli z církevních cestovatelů té doby“ (The Dawn of Modern Geography, 1949). Americký historik Nigel Cameron (1911) oceňuje, že Odorik nám dodal informace, které nám předtím nikdo neposkytl, a poznamenává, že jeho cestopis zastiňuje i svým podáním všechno, čeho dosáhl Marco Polo (Barbarians and Mandarins, 1989).*

Jiní komentátoři zdůrazňují účinek Odorikova díla na čtenáře. Například americký literární historik William Worthen Appleton (1915–2014) uvádí, že mezi zprávami františkánských misionářů o Asii je Odorikova zřejmě nejzajímavější (*A Cycle of Cathay*, 1951). Německý sinolog Wolfgang Franke (1912–2007) rovněž shledával Odorikův cestopis zajímavým, i když se podle něj nedá srovnávat s popisem Marka Pola (*China and the West*, 1967).

Komentátoři nicméně nejsou jednotni, pokud se týká osoby Odorika z Pordenone. Autoři do začátku 20. století ho hodnotili ze tří hledisek: jako světce, jako lháře nebo jako člověka s lidskými slabostmi a nedokonalostmi. Raní angličtí komentátoři (např. Samuel Purchas v 17. století, Thomas Astley v 18. století) ho spíše považovali za lháře. Henry Yule v polovině 19. století jako první přestal považovat Odorika za nevěrohodného autora, ale zároveň zpochybnil františkánskou hagiografickou tradici o Odorikovi-světci. Zdůraznil, že v něm je třeba vidět především cestovatele po Asii.

Autoři 20. století většinou nahlíželi na Odorika z hlediska uvedených tří hodnocení. Beazley ho považoval, podobně jako Yule, především za cestovatele, americká profesorka literatury Mary Baine Campbell (* 1954) v něm zase viděla jednoho z dalších františkánů putujících po Asii, „*propagandistu západních norem*“, který byl zděšen pohanstvím a barbarstvím, s nímž se setkával (*The Witness and the Other World*, 1988). Zatímco někteří shledávali Odorikovy názory eurocentrickými, jiní ho naopak považovali za sinofila (např. Colin Mackerras, *Western Images of China*, 1989). Cameron Odorika označuje za „*turistu*“ a v Yuleově tradici ho nahlíží jako nedokonalého člověka se všemi chybami, který nebyl ani „*hluboce vázán na své kněžské povolání ani nic jiného, jak se zdá, kromě cestování a zažívání podivných příhod, jež ho v životě potkávaly*“. Tvrdí rovněž, že Odorik byl „*vnímavý vůči ženskému půvabu*“, jak můžeme vidět z jeho popisu „*zlatých lilí*“ či pokrývek hlavy Mongolek. Shledává rovněž podivným, že Odorik, a nikoli Jan z Montecorvina byl prohlášen na blahoslaveného.⁷

Velkou pozornost Odorikovi věnují tradičně italské autoři. V roce 1982 byly v Pordenone uspořádány dokonce dvě mezinárodní konference „*Odorico da Pordenone e la Cina*“ (historická a socio-ekonomická). Sinolog Giorgio Melis

⁷ Jan z Montecorvina je sice zařazen mezi blahoslavené františkánského martyrologia (*Beato Giovanni da Montecorvino*; 1. ledna je slaven jeho svátek jako „*prvního apoštola Číny*“), oficiální proces beatifikace však dosud neproběhl. Čínští katolíci ho dokonce označují za svatého.

(1925–1990) jako první rozlišoval mezi dvěma stylistickými metodami Odorikova cestopisu: „fantaskní a naivní“ v úseku z Evropy do Kantonu, zatímco v Číně se Odorik stal „střízlivým a racionálním“, téměř jako by se zaměřoval na „diplomatické či propagandistické cíle“ (*Odorico nella Cina del Trecento*, 1982). Letité diskuse o pravdivosti Odorikova textu shrnul historik Giulio Cesare Testa ve svém příspěvku na mezinárodním kolokviu *Odorik z Pordenone: Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století* v Plzni v roce 2006 („Il vero Catai rivelato da Odorico“, 2008).

Všimněme si, že zatímco popis Číny odpovídá skutečnosti, kterou částečně známe z jiných pramenů, texty týkající se Indie a jihovýchodní Asie jsou nejjasnější a často příkrášleny legendou. Není snadné nalézt vysvětlení pro tuto nejednotnost – snad se Odorik spoléhal v některých oblastech, jimiž procházel, na informace „z druhé ruky“ a nemohl je sám ověřit. Nepochybně některé z jeho textů byly následně modifikovány a je těžké je posuzovat bez kritického vydání. Když například vyprávěl o jistých slepicích s tak bílým peřím, že je připodobňoval k vlně, bylo později možné je interpretovat jako kura vlnatého (v roce 1818 zaveden vědecký název *Gallus lanatus*, současný odborný název je *Gallus gallus f. domestica*, česky *hedvábnička bílá*).

Legendsy vložené později do Odorikova cestopisu značně zkreslily poznání skutečné Asie. Není proto vždy lehké poznat, zda se jedná o čiré výmysly, nebo pouze o zkreslení skutečnosti, která byla autorovi (či redaktorovi) nepochopitelná. Čína byla v centru jeho zájmu a obdivu, proto někteří komentátoři zastávají názor, že jedním z cílů jeho knihy bylo podnítit lidi k návštěvě Číny, aby mohli obdivovat divy, jež nelze spatřit jinde.

Závěrem

Viruniova edice dnes ztraceného rukopisu Odorikova cestopisu (Ms. „Oliverio“ ze 14. století), který byl původně v majetku Franceska Olivieriho, jistého občana z Jesi, končí slovy, které v jiných Odorikových rukopisech nenajdeme:

„A tak jak jsem dospěl ke konci této mé knížky poznámek, tak skládám pokorné díky našemu Pánu Bohu [...]. Dokončil jsem poznámky o pozoruhodných věcech, jež jsem ve světě shledal, já, Odorik, z řádu Menších bratří z Furlanska a z konventu v Pordenone; ty, jež jsem viděl, cestuje částečně na lodích obchodníků, které se nacházejí v každém místě, i tom nejvzdálenějším po moři, a částečně s [finanční] pomocí mých příbuzných i milodarů [...].“

Odorik z Pordenone nikdy nepřestal od onoho dne před více než 680 lety, kdy zesnul v klášteře sv. Františka v Udine, fascinovat své následovníky. Množství informací poskytnutých Odorikem je impozantní. Někdy rozvíjí to, co před ním napsal Marco Polo, někdy naopak uvádí nová fakta. Odorik se důsledně snažil rozlišovat mezi tím, co viděl přímo, a tím, o čem se dozvěděl „z druhé ruky“. Pro příští editory však bylo důležité vyšperkovat text, aby přitáhli zvědavost svých potencionálních čtenářů. A pro misionáře bylo zase důležité znát zeměpisné údaje. Generální kapitula dominikánů si v roce 1315 objednala u bratra Pipina latinský překlad knihy Marka Pola. A provinciál bratr Guidotto, ministr provincie sv. Antonína, zase nařídil Odorikovi sepsat cestopis se stejným záměrem.

Odorikův *Cestopis* je zajímavý z geografického hlediska, protože cesta napříč kontinentem je popsána přesně, a to platí jak pro perské oblasti, tak pro Čínu. Můžeme předpokládat, že Odorik pořizoval zápisky během zastávek na své cestě. Víme, že Čína byla na západních mapách nejasně označena jako „Horní Indie“ a na některých se dokonce ani neobjevovala. Ani pro cestovatele jako Odorik nebylo snadné si opatřit mapy: kartografie byla teprve v počátku. Nedostatek přesných údajů byl značný pro jihovýchodní Asii, avšak Odorik dodal docela přesnou představu. Odorikovo vidění nabylo nového významu spolu s díly ostatních františkánů a lidí ze Západu, mezi nimiž Italové byli v převaze.

Pád dynastie Jüan v roce 1368 a odpor vůči cizincům za nastupující nové dynastie Ming izolovaly znovu Čínu, avšak zárodky styků a výměny zde již jednou byly a o století později se začaly znovu rozvíjet. Prvním opravdovým zúročením snah o přesnější zachycování asijského kontinentu byl *Katalánský atlas* z doby kolem roku 1375, který mimo jiné využíval i zprávy evropských cestovatelů po Asii ve 13. a 14. století, včetně Odorika.

Již se asi nedozvíme, proč právě Odorikovi se dostalo té cti stát se „apoštolem Číňanů“, jak je jeho dnešní oficiální označení v katolické církvi, a proč právě on byl ze svých současníků vybrán k blahořečení a svatořečení. Jisté je, že již záhy po jeho smrti se začala kolem Odorikovy osoby utvářet hagiografická tradice. Již pouhých sedmnáct let po Odorikově smrti se na něj odvolával švýcarský kronikář Jan Winterthurský: „*Dosvědčuje to svatý Odorik [...], jenž prošel všemi východními kraji [...]*.“ Protože i u jiných františkánských světců byl proces kanonizace na počátku 14. století zastaven, začaly po františkánských kláštorech obíhat jako „kompenzace“ tzv. *catalogi sanctorum* (seznamy svatých), jež dostaly definitivní podobu v roce 1335. V těchto seznamech nacházíme i Odorikovo jméno. Odorikův cestopis byl zařazen též do prvního svazku *Acta sanctorum* (Životy svatých), jednoho z nejvýznamnějších souborů hagiografické literatury, které vydávala

Společnost bollandistů (*Société des Bollandistes*) v letech 1643–1940 (celkem 68 foliových dílů).

V naší republice se nacházejí latinské rukopisy Odorikova cestopisu s pěti úplnými (nebo téměř úplnými) texty, jedním neúplným a v jednom kodexu marginálie doprovázející Mandevilův text. V Praze jsou uchovávány čtyři latinské rukopisy Odorikova cestopisu, z nichž tři pocházejí z redakce Jindřicha z Kladska (*recensio Henrici*), která byla roku 1340 dokončena přímo v Praze. Jeden rukopis se nachází v Zemském archivu v Opavě (pobočka v Olomouci), jeden je uložen v knihovně cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, bohužel mu chybí závěrečné kapitoly, takže nelze s jistotou určit, ke které redakci patří. Úvodní pasáž naznačuje, že by mohl náležet k redakci Viléma ze Solagně (*recensio Guillelmi*). Ani jeden z uvedených rukopisů nebyl dosud vydán. Italská badatelka Annalia Marchisio měla tyto texty zcela jistě k dispozici, jak vyplývá z její nedávné rozsáhlé srovnávací studie (*Odorico da Pordenone: Relatio de mirabilibus orientalium Tatarorum*, 2016).

**Brother Odoric and His Report on the Eastern Regions of the World:
European and Mongolian Relations in the 13th and 14th Centuries
(Summary)**

Odoric of Pordenone (1280/85 – 1331), a Franciscan missionary, born (according to the tradition) at Villanova near Pordenone, Friuli, Italy, ranks among the most important persons travelling in the 13th/14th centuries to China. There are many questions about his life. When and where was he born? Was he of Italian, Friulan, Slovenian or Bohemian (Czech) origin? Some scholars, beginning with Colonel Henry Yule, the author of excellent voluminous „Cathay and the Way Thither“ (1866), take him as Czech (based on the only mention in Ms. Lat. 2584, Paris). The present publication is the first study in Czech language, summarizing the known data about Odoric and his travel to China and back, including the results of recent studies made mainly by Italian researchers, on the background of the development in the Mongolian Empire during the 13th/14th centuries and its contacts with Europe.

Shortly after his return Odoric betook himself to the Minorite house attached to St. Anthony's at Padua, and it was there that in May 1330 he related the story of his travels, which was taken down in homely Latin by Friar William of Solagna. Travelling towards the papal court at Avignon, Odoric fell ill at Pisa, and turning back to Udine, the capital of his native province, died there on 14 January 1331. The fame of his vast journeys appears to have

made a much greater impression on the laity of his native territory than on his Franciscan brethren.

The numerous copies of Odoric's narrative (both in original Latin, and in translations into French, Italian, German &c.) that have come down to our time, chiefly from the 14th and 15th centuries, show how speedily and widely it acquired popularity. Odoric's credit was not benefited by the liberties which „Sir John Mandeville“ took with it. The substance of that knight's alleged travels in India and China is stolen from Odoric, though amplified with fables from other sources and from his own invention and garnished with his own unusually clear astronomical notions.

Odoric has widely promoted knowledge of the Southeast and East Asia in Europe. He is probably the first to introduce name of Sumatra (*Sumoltra*, *Sumolchra* etc.). He has also visited Java and Borneo, and maybe also the Philippines (Luzon?). The most valuable is his description of China, the cities along its coast and the capital, where he has spent three or four years. Odoric's account has come a valuable source for the most up-to-date cartographical work of the 14th century, the *Catalan Atlas* of 1345.

Odoric's return voyage is less clearly described in his *Itinerary*. Returning overland across Asia, first he has passed through the so called Kingdom of Prester John (also Presbyter John), a mythical Christian patriarch and king popular in Europe from the 12th through the 17th centuries, who was said to rule over a Christian nation lost amidst the Muslims and pagans in the Orient. According Odoric's description, this kingdom may be localized in today's Inner Mongolia. Further, he entered the province of *Casan*, probably modern Shaanxi. Thereafter, the traveller seems to have entered Tibet, and even perhaps to have visited Lhasa (he has left a detailed description of a town in Tibet build of white and black stones). After this we trace the friar in northern Persia, in Millestorte, once famous as the Land of the Assassins in the Elburz highlands. No further indications of his homeward route (probably to Venice) are given in his report, though it is almost certain that he passed through Tabriz. The vague and fragmentary character of the narrative, in this section, forcibly contrasts with the clear and careful tracing of the outward way.

Odoric was not only one of the greatest travellers of the 14th century, but particularly a religious man, as he is considered in many written sources. His contemporaries considered him to be a saint man, due to many miracles, which occurred immediately after his death, and soon started to be officially recorded. The first list of 37 miracles from his death on 14 January 1331 to 6 February 1331 was compiled already in 1331 by *notaio* Guecello di Damiano da Portogruaro.

Popular acclamation made him an object of devotion, the municipality erected a noble shrine for his body, and his fame as saint and traveller had spread far and wide before the middle of the century, but it was not till four centuries later (1755) that the papal authority formally sanctioned his beatification. Today, Fr. Odoric is largely devoted as the Apostle of the Chinese (*l'Apostolo dei cinesi*). Every 14 January, the official festivities are celebrated on the anniversary of his death.

Významnější dílčí studie publikované uchazečem

- Františkánské misie v Číně (13.–18. století)*. Praha: Academia 2015. 474 s. ISBN 978-80-200-2463-3. (Orient, sv. 22).
- Po stopách bratra Odorika. Styky Evropy a mongolské Číny ve 13. a 14. století* (s přílohou *Biblioteca Odoriciana*). Brno, Akademické nakladatelství CERM, 2014. 647 s. ISBN 978-80-7204-885-4. (Anthropologia Integra. Series Monographica. Svazek 1).
- Sommer, Petr– Liščák, Vladimír (eds.), *Odorik z Pordenone: Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Plzeň, 13.–14. listopadu 2006 / Odoric of Pordenone: From Venice to Peking and back. Meetings on the Roads of the Old World in the 13th–14th centuries. Proceedings of the International Conference. Pilsen, 13th to 14th November 2006*. Praha, Centrum medievistických studií – Filosofia 2008.
- 《鄂多立克东游录》与元代中国 [„Odoric’s travelogue“ and Mongolian China], 《世界汉学》 *Shijie Hanxue / World Sinology* (Beijing) , vol. 13, 2014, s. 51–55.
- „*Aliud etiam referam de magno cane quod vidi*. Odorik z Pordenone a jeho setkání s Velikým chánem,“ in Lukáš Pecha (ed.): *Staré civilizace Asie a Afriky*. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni 2016, s. 205–224. ISBN 978-80-261-0416-2.
- „Bratr Odorik o věcech podivuhodných a neznámých“, *Studia Orientalia Slovaca* (Bratislava), IV, 2005, s. 31–63 (Part 1); V, 2006, s. 55–73 (Part 2).
- „Christianity in Mongolian China and Mission of Odoric of Pordenone,“ in Marián Gálik and Martin Slobodník (eds.), *Eastern Christianity, Judaism, and Islam between the Death of Muhammad and Tamerlane (632–1405)*. Bratislava, Institute of Oriental Studies, Slovak Academy of Sciences 2011, s. 243–263.
- „Italian City-states and Catholic Missions in Mongolian World of the 13th and 14th Centuries“, *Anthropologia Integra*, 2, 2012, s. 27–36.
- „Mandevila a Odorik – porovnání dvou cestopisů“, *Nový Orient* (Praha), 64, č. 4, 2009, s. 21–26.

- „Odoric of Pordenone and His Account on the *orientalium partium* in the Light of Manuscripts,“ *Anthropologia Integra* (Brno), 2, č. 2, 2011, s. 63–74.
- „Odoric of Pordenone, a Franciscan missionary to Mongolian China,“ *Archiv orientální* (Praha), 77, č. 1, 2009, s. 59–77.
- „Odorik z Pordenone a jeho setkání s Velikým chánem,“ *Anthropologia integra* (Brno), 5, č. 2, 2014, s. 73–81.
- „Odorik z Pordenone: *De mirabilibus orientalium*,“ in Petr R. Beneš, Petr Hlaváček, Ctirad V. Pospíšil et al. (eds.), *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta & FILOSOFIA, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR 2009, s. 110–124.
- „Odorik z Pordenone *De reverentia magni chanis*,“ in *Via viatores quærit. Mobilność społeczna w dziejach krajów Grupy Wyszehradzkiej*. Red. Agnieszka Teterycz-Puzio, Lech Kościelak, Ewa Łączyńska. Słupsk (Poland), Akademia Pedagogiczna, 2016, s. 257–266
- „Odorikův cestopis a cyklus fresek o umučení čtyř františkánů v indické Tháně“, *Nový Orient* (Praha), 68, č. 1, 2013, s. 15–22.
- „Odorikův příspěvek k rozšíření geografických znalostí o Východu v Evropě,“ in Petr Sommer – Vladimír Liščák (eds.), *Odorik z Pordenone: Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Plzeň, 13.–14. listopadu 2006 / Odoric of Pordenone: From Venice to Peking and back. Meetings on the Roads of the Old World in the 13th–14th centuries. Proceedings of the International Conference. Pilsen, 13th to 14th November 2006*. Praha, Centrum medievistických studií – Filosofia 2008, s. 47–66

Bibliografie použitých prací

a) Prameny a edice

Andreose, Alvise, ed.: Odorico da Pordenone OMin.: „Libro delle nuove e strane e meravigliose cose“, in: ‘*Libro delle nuove e strane e meravigliose cose*’. *Volgarizzamento italiano del secolo XIV dell’Itinerarium di Odorico da Pordenone*. Edizione critica e commento a cura di Alvise Andreose. Padova, Centro Studi Antoniani 2000, 137–185.

- „B. Odoricus de Portu Naonis – Relatio“, in: Wyngaert, P. Anastasius van den (ed.). *Sinica Franciscana*. Vol. I. *Itinera et relationes fratrum minorum sæculi XIII et XIV*. Collegit, ad fidem codicum redegit et adnotavit P. Anastasius van den Wyngaert O. F. M. Ad claras aquas (Quaracchi – Firenze): Apud Collegium S. Bonaventuræ 1929, 413–495.
- „B. Orderici Peregrinatio ab ipsomet descripta“, in: *Acta Sanctorvm Quotquot toto orbe coluntur, vel a Catholicis Scriptoribus celebrantur, Quæ ex Latinis & Græcis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit, digessit...* Antverpiæ: Apvd Ioannem Mevrsivm. Anno M. DC. XLIII. Januarii Tomus I, 986–992.
- Civezza, Marcellino da: „B. Fratris Oderici de Foro Julii, Ordinis Minorum, iter ad partes infidelium a Fratре Henrico de Glars ejusdem Ordinis descriptum, nunc vero primo in luce editum ad fidem Mss. codicis Bibliotheca Regia Monacensis (Cod. Lat. 903) cura Patris Marcellini a Civetia“, in: *Storia universale delle Missioni Francescane* del P. Marcellino da Civezza M.O. della provincia di Genova. T. III. Roma, Tip. Tiberina 1859, 739–781.
- Cordier, Henri, ed.: *Les Voyages en Asie au xive siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, Religieux de Saint-François*. Paris: Ernst Leroux (Recueil de voyages et de documents pour servir à l’histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu’à la fin du XIVe siècle, X) 1891.
- „Descriptio orientalium partium fratris Odorici Boemi de Foro Julii provinciæ Sancti Antonii“, in: Yule, Henry: *Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China...* London: Printed for the Hukluyt Society M. DCCC. LXVI, Vol. I, Appendix I, i-xlii.
- „Descriptio orientalium partium fratris Odorici Boemi de Foro Julii provinciæ Sancti Antonii“, in: Yule, Henry – Cordier, Henri: *Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China...* London: Printed for the Hukluyt Society MDCCCXIII, Vol. II, Appendix I, 278–336.
- Domenichelli, Teofilo: „Descriptio fratris Oderici de Ordine minorum de partibus infidelium“, in: *Sopra la vita e i viaggi del Beato Odorico da Pordenone dell’Ordine de’ Minori*. Studi con documenti rari ed inediti del chierico francescano Fr. Teofilo Domenichelli sotto la direzione del P. Marcellino da Civezza M. O. In Prato: per Ranieri Guasti editore-libraio 1881, 153–200.
- Domenichelli, Teofilo: *Sopra la vita e i viaggi del Beato Odorico da Pordenone dell’Ordine de’ Minori*. Studi con documenti rari ed inediti del chierico francescano Fr. Teofilo Domenichelli sotto la direzione del P. Marcellino da Civezza M. O. In Prato, per Ranieri Guasti 1881.

- Chiesa, Paolo (n.d.): *Volgarizzamenti inediti di Odorico di Pordenone* [čtyři italské rukopisy ve formátu MS Word, online: <http://armida.unimi.it/handle/2170/1072>, ověřeno 8. 4. 2019]).
- Gel, František – Kocourek, Rostislav, překl.: *Bratr Oldřich, Čech z Furlánska. Popis východních krajů světa*. Praha: Lidová demokracie 1962. [Na obálce: *Já, bratr Oldřich. Čech z Furlánska*]
- Gel, František – Kocourek, Rostislav, ed. a překl.: Bl. Oldřich, Čech z Pordenone: *Cesta do říše Velkého chána (1316 – 1330). Popis východních krajů světa*. Praha: Nakladatelství Kvasnička & Hampl 1998. [reedice vydání z 1962] – recenze VL: „Bratr Oldřich z Furlánska nově / Blahoslavený Oldřich Čech z Pordenone, Cesta do říše Velkého chána (1316–1330)“, *Nový Orient*, roč. 53, 1998, č. 10, s. 395–396.
- Kuo Tung-Chen, Joseph (郭棟臣), překl.: „*Zhēnfú Hé dé lǐ zhuàn*“, *Shèngjiā Huì shì Guō Dòngchén Sōngbǎi shì yìshù* 《真福和德理傳》，聖家會士郭棟臣松柏氏譯述 [Životopis bl. Odorika. Přel. Kuo Tung-Chen, alias Sung-pai]. Wūchāng, È shěng Chóngzhèng Shūyuàn (武昌) : 鄂省崇正書院 (Guāngxù shíwǔ nián 光緒拾伍年 = 1889).
- „La division frere Odoric des merveilles de la Terre sainte“, in: Jean de Vignay: *Les Merveilles de la Terre d’Outremer*. Traduction du XIVE siècle du récit de voyage d’Odoric de Pordenone. Ed. critique par David A. Trotter. Exeter: University of Exeter 1990, 3–86.
- Marchisio, Annalia, ed.: Odoricus de Portu Naonis, «*Relatio de mirabilibus orientalium Tatarorum*» (*recensio c6*), edizione critica a cura di Annalia Marchisio. Florencia, SISMELE: E codicibus 2011 (online: http://ecodicibus.sismelfirenze.it/uploads/2/9/290/Odorico_Marchisio3.pdf, ověřeno 8. 4. 2019)
- Ménard, Philippe – Andreose, Alvise, eds.: *Le Voyage en Asie d’Odoric de Pordenone traduit par Jean le Long OSB. Itineraire de la peregrination et du voyage (1351)* Genève: Droz (Textes littéraires français, 602) 2010.
- „Novitates quas notavit frater Odoricus in peregrinatione sua“, in: Venni, Giuseppe, OFMConv: *Elogio storico alle gesta del Beato Odorico dell’Ordine de’ Minori Conventuali, con la storia da lui dettata de’ suoi Viaggi Asiatici illustrata da un religioso dell’Ordine stesso e presentata agli Amatori delle Antichità*. In Venetia: MDCCLXI, Presso Antonio Zatta, 46–83.
- Ramusio, Giovan Battista: „Viaggio del Beato Odorico da Vdine, dell’ordine de’ frati Minori. Delle usanze, costumi, & nature, di diuerse nationi, & genti del mondo, & del martirio di quattro frati dell’ordine predetto, qual patirono tra gl’Infedeli“: ff. 237^v–245^v. [*Ramusiana maior*], in: *Secondo volume delle nauigationi et viaggi, raccolto gia da m. Gio. Battista Ramvsio, et mhora in qvesta nvova Edicee accrescivto; nel qvale si*

contengono l'istoria delle cose de Tartari, & diuersi fatti de' loro imperatori, descritta da m. Marco Polo gentil'huomo venetiano, & da Hayton Armeno. Varie descrittioni di diversi avttori, dell'Indie Orientali, della Tartaria, della Persia, Armenia, Mengrelia, Zorzania, & altre prouincie: nelle quale si raccontano molte imprese d'Vssuncassan, d'Ismael Sossi, del Soldano di Bibilonia, di diuersi Imperatori Ottomani, particolarmente di Selim contro Tomombei, vltimo Soldano de Mamalucchi, d'altri Principi. Et il viaggio della Tana. Con la descrittione de'nomi de'popoli, città, fiumi, & porti d'intorno al mar Maggiore come se nominauano al tempo dell'Imperator Adriano, molte altre narrationi, cosi dello stato de' Moscouiti, Sciti, Circassi, come d'altre genti barbare a gli antichi incognite. Et il naufragio di M. Pietro Quirino gentilhuomo Venetiano, portato per fortuna settanta gradi sotto la Tramontana. Aggiuntoui in questa vltima Edicee la Descrittione dell' vna e dell'altra Sarmatia, con i successi in esse sino a tempi nostri occorsi. Con l'Indice diligentemente ordinato, delle cose piu notabili; nelquale oue si trouera questa [...] hassi da cercare quello che il suo numero dimostra nella Descrittione della Sarmatia, posta in fine del presente Volume. In Venetia, appresso i Giunti, M D LXXXIII.

Ramusio, Giovan Battista: „Viaggio del Beato Frate Odorico di Porto Maggiore del Frivli fatto nell'Anno MCCCXVIII“: ff. 245^v–248^v. [Ramusiana minor], in: *tamtěž*.

Reichert, Folker E.: *Die Reise des seligen Odorich von Pordenone nach Indien und China (1314/18–1330)*. Übersetzt, eingeleitet und erläutert von Folker Reichert. Heidelberg: Manutius Verlag 1987.

Stekkel, Chónradt der (překl.): *Jch, prúeder Vreich von Friaul, gepórn von der gegnt, die Portnaw haizzet, Minner Prúeder ordenß...*, in: G. Strasmann (ed.): *Konrad Steckels deutsche Übertragung der Reise nach China des Odorico de Pordenone...* 1968, s. 39–134.

Strasmann, Gilbert, ed.: *Konrad Steckels deutsche Übertragung der Reise nach China des Odorico de Pordenone*. Kritisch herausgegeben von Gilbert Strasmann. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1968. (Texte des späten Mettelalters und der frühen Neuzeit (TMA), Band 20)

Trotter, David A., ed.: Jean de Vignay: *Les Merveilles de la Terre d'Outremer*. Traduction du X^{IV}e siècle du récit de voyage d'Odoric de Pordenone. Ed. critique par David A. Trotter. Exeter: University of Exeter 1990.

Venni, Giuseppe: *Elogio storico alle gesta del Beato Odorico dell'Ordine de' Minori Conventuali, con la storia da lui dettata de' suoi Viaggj Asiatici illustrata da un religioso dell'Ordine stesso e presentata agli Amatori delle Antichità*. In Venetia: MDCCLXI, Presso Antonio Zatta 1761.

- Virunius, Ponticus [Pontico Virunio Tarvisino]: *Odorichus de rebus incognitis*. Impressus Esauri [= Pesaro]. M.D.XIII idibus Martii [= 15. březen 1513] [per Hieronymo Soncino]. 46 s. (23 f.)
- „Vita fratris Odorici de Utino“, in: *Chronica XXIV Generalium ministrorum O. Min.*; published in: *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad Historiam Fratrum Minorum Spectantia*, t. III. Ad claras aquas (Quaracchi–Firenze), Apud Collegium S. Bonaventuræ 1897, s. 499–504.
- Waddingus, Lucas: *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum auctore A. R. P. Luca Waddingo Hiberno S. T. Lectore Jubilato, & Ordinis Chronologo*. Tomus Sextus, Tomus Septimus, Tomus Octavus. Editio secunda, locupletior, & accuratior opera, et studio R.^{mi} P. Josephi Mariae Fonseca ab Eboræ S. T. Lect. Jubilati, S. & U. Inquisitionis Consultoris, S. C. Consistor. Votantis, Episcop. Examinatoris, & Ord. Min. in Cismont. Familia Commiss. Generalis. Romæ: Typis Rochi Bernabò 1733.
- Wyngaert, P. Anastasius van den (ed.). *Sinica Franciscana*. Vol. I. *Itinera et relationes fratrum minorum sæculi XIII et XIV*. Collegit, ad fidem codicum redegit et adnotavit P. Anastasius van den Wyngaert O. F. M. Ad claras aquas (Quaracchi – Firenze): Apud Collegium S. Bonaventuræ 1929.

b) *Literatura*

- Andreose, Alvise: *La strada, la Cina, il cielo. Studi sulla Relatio di Odorico da Pordenone e sulla sua fortuna romana*. Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 2012.
- Appleton, William W.: *A Cycle of Cathay: The Chinese Vogue in England During the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. New York: Columbia University Press 1951.
- Astley, Thomas: *A New General Collection of Voyages and Travels: Consisting Of the most Esteemed Relations, which have been hitherto published in any Language: Comprehending every Thing remarkable in its Kind, in Europe, Asia, Africa, and America, With respect to the Several Empires, Kingdoms, and Provinces; their Situation, Extent, Bounds and Division, Climate, Soil and Produce; their Lakes, Rivers, Mountains, Cities, principal Towns, Harbours, Buildings, &c., and the gradual Alterations that from Time to Time have happened in each: Also the Manners and Customs of the Several Inhabitants; their Religion and Government, Arts and Sciences, Trades and Manufactures: So as to form A Compleat System of Modern Geography and History, exhibiting the Present State of all Nations; Illustrated. Published by His Majesty's*

- Authority*. Vol. 4. *Description of China, of Korea, eastern Tartary and Tibet. Travels through Tartary, Tibet, and Bukhâria, to and from China, 1246–1698. Index*. London: Printed for Thomas Astley 1745–1747.
- Beazley, Charles Raymond: *The Dawn of Modern Geography*. Volume III. *A History of Exploration and Geographical Science from the Middle of the Thirteenth Century to the Early Years of the Fifteenth Century (c. A.D. 1206–1420)*. New York: Peter Smith 1949. [původní vydání: London 1901]
- Baum, Wilhelm: *Die Verwandlungen des Mythos vom Reich des Priesterkönigs Johannes*. (Rom, Byzanz und die Christen des Orients im Mittelalter). Klagenfurt: Kitab-Verlag 1999.
- Bonesso, L.: *Le redazioni della Relatio di Odorico da Pordenone pubblicate da Pontico Virunio e Giovan Battista Ramusio*. Università degli Studi di Milano, a.a. 2009/2010. [diplomová práce]
- Bressan, Luigi: „Odorico da Pordenone (1265–1331). La sua visione della Cina e del sud-est asiatico ed il suo contributo ai rapporti tra Asia ed Europa“, in: *Il Santo. Rivista francescana di storia dottrina arte*, XXXX, 2000, fasc. 1, s. 71–98.
- Brusamonti, Raffaella – Casadio, Paolo: „Il restauro degli afreschi con Storie del Beato Odorico da Pordenone“, in: Buora, Maurizio: *Splendori del Gotico nel Patriarcato di Aquileia*. Udine: Comune di Udine, Civici Musei e Gallerie di Storia e Arte 2008, s. 39–51.
- Campbell, Mary Baine. *I: Exotic European Travel Writing, 400–1600*. Ithaca: Cornell University Press 1988.
- Cameron, Nigel. *Barbarians and Mandarins. Thirteen Centuries of Western Travellers in China*. Hong Kong – Oxford: Oxford University Press 1989. (původní vydání: New York & Tokyo: John Weatherhill, 1970)
- Ciconofri, Paolo – Testa, Giulio Cesare – Vurachi, Carlo: *Odorico delle meraviglie. Il viaggio in Asia di Odorico da Pordenone nel manoscritto BNF 2810*. Pordenone: Associazione culturale Cintamani 2015.
- Dawson, Christopher Henry: *The Mongol mission: Narratives and letters of the Franciscan missionaries in Mongolia and China in the thirteenth and fourteenth centuries*. London and New York, Sheed and Ward 1955.
- De Biasio, Antonio – Testa, Giulio Cesare: *Mar di Cas, Mare di Giada. Il Catai rivelato da Odorico e da nessun altro*. Opuscolo per la mostra didattica al Museo Civico. Pordenone, Academia Liviana, 10–31 ottobre 1998.
- De Biasio, Antonio: „La giada e il suo utilizzo durante la dinastia Yuan“. In: Ganzer, Gilberto – Brunettin, Giordano (cur.): *Odorico da Pordenone*:

- dalle rive del Noncello al trono del Drago*. A cura di Gilberto Ganzer e Giordano Brunettin. Pordenone, Comune di Pordenone 2003, s. 140–165.
- De Biasio, Antonio: *Odorico da Pordenone in Cina. Rilettura dei capitoli cinesi della Relatio*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2013.
- Foltz, Richard: *Religions of the Silk Road: overland trade and cultural exchange from antiquity to the fifteenth century*. New York, St. Martin's Griffin 2000.
- Franke, Wolfgang. *China and the West*. Tr. R. A. Wilson. New York – Evanston: Harper & Row 1967.
- Golubovich, Girolamo. *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*. Tomo IV: Annali di Terra Santa dal 1333 al 1345. Ad claras aquas (Quaracchi – Firenze): Apud Collegium S. Bonaventuræ 1923.
- Gumiljov, Lev Nikolajevič: *Hledání vymyšlené říše (Legenda o "říši kněze Jana")*. Praha, Mladá fronta 1974.
- He Gaoji (překl.): *Eduolike dong youlu* 《鄂多立克东游录》, (意)鄂多立克撰, 何高济译 [Zápisky z Odorikovy cesty na Východ], in: *Haidun xingji, Eduolike dong youlu, Shahalu qianshi Zhongguo ji* 《海屯行纪、鄂多立克东游录、沙哈鲁遣史中国记》 [Hethumovy cestovní zápisky, Zápisky z Odorikovy cesty na Východ, Šahruchovy zápisky o poselstvu do Číny]. (Zhongwai guanxishi mingzhu yicong 中外关系史名著译丛 [Významné překlady k dějinám vnějších vztahů Číny]). Beijing: Zhonghua shuju 北京 : 中华书局 1981, 2002.
- Chiesa, Paolo: *Per un riordino della tradizione manoscritta della 'Relatio' di Odorico da Pordenone*, Filologia mediolatina. Studies in Medieval Latin Texts and their Transmission. Riviera della Fondazione Ezio Franceschini, roč. VI-VII, 1999 – 2000, s. 311-350.
- Kolar, Bogdan: *Mirabilia Mundi – Potopis brata Odorika iz Furlanije, člana Reda manjših bratov*. Ljubljana: Teološka fakulteta (Znanstvena knjižnica, 21) 2010.
- Koss, Nicholas: *The Best and Fairest Land: Images of China in Medieval Europe*. Taipei, Bookman Books, Ltd. 1999.
- Lach, Donald F.: *Asia in the Making of Europe*. Volume I: *The Century of Discovery*. Chicago, The University of Chicago Press 1965
- Luca, Dinu: „China as the Other in Odoric's Itinerarium“, *CLCWeB: Comparative Literature and Culture*, Volume 14, Issue 5, 2012, Article 3. 10 s. (online <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.2136>. Ověřeno 8. 4. 2019)
- Mackerras, Colin: *Western Images of China*. Hong Kong – Oxford – New York: Oxford University Press 1989.

- Malamocco, Padre Luigi: *A piedi scalzi. In cammino con frate Odorico del Friuli*. Feletto Umberto – Tavagnacco: Edizioni Segno 2002.
- Marchisio, Annalia (2013): *La tradizione manoscritta della Relatio di Odorico da Pordenone*. Tesi di Dottorato di ricerca in Scienze dell'antichità. Udine: Università degli Studi di Udine.
- Marchisio, Annalia, ed.: *Odorico da Pordenone: Relatio de mirabilibus orientalium Tatarorum*. Firenze: SISMELE – Edizioni del Galluzzo 2016.
- Matrod, Henri: *Notes sur le Bienheureux Odoric de Pordenone (1265–1331)*. Extrait des « Études Franciscaines ». Paris, Société et Librairie Saint François d'Assise 1929.
- [Matrod, Henri]: „Un episodio dell'epopea Francescana in Cina nel secolo XIII,“ *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone*. Periodico mensile illustrato. Anno I, N. 10. Udine, 1930, Ottobre (VIII), s. 151–153
- Melis, Giorgio: Odorico nella Cina del Trecento: itinerario e realtà sociale secondo la Relatio, in: Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno storico internazionale, Pordenone 28–29 maggio 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983, s. 203–236.
- Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno storico internazionale, Pordenone 28–29 maggio 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983.
- Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno socio economico, Pordenone 4–5 giugno 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983.
- Monaco, Lucio: I manoscritti della Relatio: problematica per un'edizione critica, in: Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno storico internazionale, Pordenone 28–29 maggio 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983, s. 101–116.
- Monaco, Lucio (ed.): *Memoriale toscano di Odorico da Pordenone. Viaggio in India e Cina (1318 – 1330)*. A cura di Lucio Monaco. Prefazione di Jeannine Guérin Dalle Mese. Alessandria: Edizioni dell'Orso («Oltramare», 5) 1990.
- Moretti, Claudio: „Note sulla iconografie delle storie del beato Odorico“, in: Buora, Maurizio: *Splendori del Gotico nel Patriarcato di Aquileia*. Udine: Comune di Udine, Civici Musei e Gallerie di Storia e Arte 2008, s. 52–63.
- Moule, Arthur Christopher. „A life of Odoric of Pordenone“, *T'oung Pao*, roč. 20, č. 3–4 (1920–21): 275–290. (dostupné online: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5425744n/f282.image>, ověřeno 8. 4. 2019)
- Pand, Michael: „Ostarrichis erster Weltreisender“, *derStandard.at*, 25. 2. 2006 (<http://derstandard.at/2356983/Ostarrichis-erster-Weltreisender>); původně:

- „Zu Fuß nach Peking und zurück. Oderich von Portenau, der erste österreichische Weltreisende“, *Wiener Zeitung*, 23. 7. 1999.
- Pang, Paul P., OFM: Il Cristianesimo cinese nel secolo XVI [chyba: XIV], in: Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno storico internazionale, Pordenone 28–29 maggio 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983, s. 85–99.
- Ponzi Ferrari, Fernando: „Nuove e strane e meravigliose cose: as alterações nas práticas de leitura das traduções do Relatio de Odorico de Pordenone (1330) / Nuove e strane e meravigliose cose: changes in the reading practices in the translations of Relatio, by Odoric of Pordenone (1330)“, *História e Cultura*, roč. 5, 2016, č. 1, 5–30.
- Purchas, Samuel. *Pvrchas his Pilgrimage. Or Relations of the World and the Religions observed in all Ages and Places discovered, from the Creation vnto this Present. In Fovre Parts. This First containeth a Theologicall and Geographical Historie of Asia, Africa, and America, with the Ilands Adiacent. Declaring the Ancient Religions before the Flovd, the Heathnish, Jewish, and Saracenicall in all Ages since, in those parts professed, with their seuerall Opinions, Idols, Oracles, Temples, Priests, Fasts, Feasts, Sacrifices, and Rites Religious. Their beginnings, Proceedings, Alterations, Sects, Orders and Successions. With briefe Descriptions of the Countries, Nations, States, Discoveries; Priuate and Publike Customes, and the most Remarkable Rarities of Nature, or humane Industrie, in the same. The second Edition, much enlarged with Additions through the whole Worke;* by Samvel Pvrchas, Minister at Estwood in Essex... London: Printed by William Stansby for Henrie Fetherstone 1614.
- Reichert, Folkert E.: *Begegnungen mit China: Die Entdeckung Ostasiens im Mittelalter*. Sigmaringen, Thorbecke 1992.
- Reichert, Folker E.: „Eine unbekannt Version der Asienreise Odoricos da Pordenone“, in: Reichert, Folker: *Asien und Europa im Mittelalter: Studien zur Geschichte des Reisens*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2014, 231–271.
- Reichert, Folker E.: „Die Asienreise Odoricos da Pordenone und die Versionen seines Berichts, mit Edition der Aufzeichnungen nach dem mündlichen Bericht des Reisenden“, *Chloe: Beihefte zum Daphnis* 34, 1, 2002, 467–509.
- Reichert, Folker E.: „Eine unbekannt Version der Asienreise Odorichs von Pordenone“, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, XLIII, 1987, 531–573.
- Sella, Pacifico: *Il vangelo in Oriente: Giovanni da Montecorvino, frate minore e primo Vescovo in terra di Cina (1307–1328)*. Assisi, Edizioni Porziuncola 2008.

- [Saccavino, Alceste]: „Le bestie dalla faccia umana nella narrazione di Odorico“, *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone*, roč. 1, 1930, č. 11, s. 172–174.
- Silvestri, P. Cipriano, O. F. M.: „Di tre precursori del B. Odorico: Giovanni da Pian Carpino, Guglielmo Rubruquis e Giovanni da Montecorvino“, *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone*. Periodico mensile illustrato. Anno I, N. 12. Udine, Dicembre (IX) 1930, s.s 177–179.
- Soothill, William Edward: *China and the West. A sketch of their Intercourse*. London: Humphreys Milford – Oxford University Press 1925.
- Standaert, Nicolas, ed.: *Handbook of Christianity in China*. Sv. 1. 635–1800. Leiden – Boston – Köln: Brill 2001.
- Stival, Giancarlo: *Frate Odorico del Friuli. Da Pordenone alla Cina per „guadagnare anime“*. Orientamenti formativi francescani. Padova: Messaggero 2001.
- Testa, Giulio Cesare: „Il vero Catai rivelato da Odorico“, in: Sommer, Petr – Liščák, Vladimír, eds.: *Odorik z Pordenone: Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Plzeň, 13.–14. listopadu 2006. / *Odoric of Pordenone: From Venice to Peking and back. Meetings on the Roads of the Old World in the 13th–14th centuries*. Proceedings of the International Conference. Pilsen, 13th to 14th November 2006. Praha: Centrum medievistických studií – Filosofia 2008, s. 25–46.
- Testa, Giulio Cesare. Bozza per un censimento dei manoscritti odoriciani, in: Melis, Giorgio, ed.: *Odorico da Pordenone e la Cina. Atti del convegno storico internazionale, Pordenone 28–29 maggio 1982*. Pordenone: Edizioni Concordia Sette 1983, s. 117–150.
- Tilatti, Andrea: *Odorico da Pordenone. Vita e Miracula*. Padova: Centro Studi Antoniani 2004.
- [Vale, Giuseppe (G. V.)]: „La divozione ed il culto verso il B. Odorico“, *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone*, roč. 2, č. 1: 9–15.
- Valtrová, Jana: *Středověká setkání s „jinými“*. Modloslužebníci, židé, saracéni a heretici ve středověkých misionářských zprávách o Asii. Praha: Argo 2011.
- Willeke, Bernward H.: „Did Catholicism in the Yuan Dynasty Survive until the Present?“, *Tripod* 47, 1988: 64–70.
- Weatherford, Jack: *Genghis Khan and the Making of the Modern World*. New York, Three Rivers Press 2004.
- Wu Wenliang 吴文良. *Quanzhou zongjiao shike* 泉州宗教石刻 [Náboženské nápisy na náhrobních kamenech v Čchüan-čou]. Beijing: Kexue Chubanshe 北京：科学出版社 1957 (nové vydání 2005).